UDK 82.01

Senad MIČIJEVIĆ

ALBANSKI ALHAMIJADO PJESNICI

SAŽETAK

Na bosanskom govornom području oskudni su osvrti na albanske alhamijado pjesnike. Jedini, nama poznati osvrt, jeste rad Hasana Kalešija još iz 1957. godine, koji ne obuhvata sve alhamijado pjesnike. Ovaj rad, međutim, obuhvata obradu dvadest alhamijado pjesnika s Kosova, Četrnaest iz Albanije te jednog iz Crne Gore. Pa ipak, ovim nije iscrpljena sva književno-naučna oblast ove problematike. Sakupljanjem albanske alhamijado književnosti i prevođenjem na bosanski jezik stječu se uvjeti i za istraživanje bošnjačko-albanskih kulturnih odnosa, posebno u 19. stoljeću.

KLJUČNE RIJEČI: albanski, alhamijado, Kosovo, Albanija, šejh, tekija, književnost, poezija dijalekt, edukacija

UVODNE OPASKE

Pod pojmom *alhamijado književnost* podrazumijeva se književnost na narodnom jeziku pisana arebicom. Naziv alhamijado (izvorno aljamiado) izveden je od arapske riječi *al-adžemijje,* što znači "starinski, tuđinski, nearapski". Neki ovu književnost nazivaju al-adžemia prema osmansko-arapskoj riječi *adzem*, Što znači stranac. Naziv je španjolskog porijekla (j=h) sa arapskim članom "al", i kao alhamijado danas je općenito prihvaćen. Kod nas je ovaj izraz novijeg datuma i prvi ga je upotrijebio dr. Fehim Bajraktarević (usp. Nametak 1981: 7).

Dugo vremena alhamijado književnost Otto Blau (1868) tretirao je kao kao hibridnu književnost, za što nema osnove (usp. Nametak 1981: 7).

Alhamijado književnost u najvećoj je mjeri proizvod tekijske književnosti. Mnogi stvaraoci pripadali su raznim derviškim redovima, tako da osim vjerske poezije susrećemo i onu koja budi i jača nacionalni duh i ističe vrijednote domaćih ljudi. Rana alhamijado književnost stvarana je tako da je

autor, izostavljajući šah-bejt, vrlo često ostajao anoniman. Raširenošću njegova pjesničkog ostvarenja u narodu, autorstvo se pripisivalo samom narodnom stvaraocu tj. postajala je *narodna pjesma.* Po uzoru na osmanske pjesnike i praksu primjene šah-bejta, javlja se ime autora u posljednjem stihu (šah-bajtu). Ovisno o redu kojem autor pripada, u šah-bejtu ne moramo uvijek susresti ime autora, nego to može biti i pseudonim, mahlas. Autori su često bili vrsni poznavaoci osmanskog (turskog) i perzijskog jezika pa, da bi dobili puninu izraza, koristili su se riječima iz tih jezika. Alhamijado književnost imala je svrhu edukacije stanovništva, što je opet utjecalo na obogaćivanje jezika dotičnog naroda. Autor ili narodni pjevač ovoj poeziji davao je i način intonacije, koji je bio uvjetovan time u koju grupu spada i o čemu govori dotična poezija. Osim vokalne intonacije, koristeći se muzičkim instrumentima iz tekije ili narodnim instrumentima, nastajala je i muzika na tekst. Posebno su istaknute upotrebe saza, naja, razne vrste udaračkih instrumenata i tambure čiftelije-dvožice. Interpretator nikad nije skraćivao niti prikivao šah-bejt, što je primjetno kod savremenih interpretatora u nas. Ovako nastali tekstovi, melodije i kompozicije vijekovima su se održavali autentičnim sve do pojave komercionalne izvedbe od strane muzički neobrazovanih interpretatora. Pokušaj prilagođavanja teksta pravopisnim zakonitostima doprinio je nestanku mnogih izraza, tako da se u mnogim ovim ostvarenjima dobio tekst sasvim drugačijeg značenja. Vidna su prepijevanja i plasiranja kao vlastitog pjesničkog ostvarenja. Alhamijado književnost ne zaslužuje ovakav status.

Bošnjačka alhamijado književnost obrađena je zahvaljujući nekolicini naših orijentalista, mada još uvijek po raznim arhivama i bibliotekama stoji veliki broj neobrađene rukopisne građe koja čeka bolja vremena. Alhamijado stvaralaštva susrećemo kod poljskih muslimana, koji su tatarskog porijekla i u bjeloruskim rukopisima. Moja je namjera osvrnuti se na albansku alhamijado književnost, koja je stvarana na prostoru Kosova i Albanije. Valja napomenuti da postoji ista koja je nastala na teritoriji zapadne Makedonije, Turske, Sirije, Egipta i nešto u drugoj polovini 20. vijeka u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi,

Albanska alhamijado književnost također se razvila iz tekijske književnosti. Tekije su imale veliki utjecaj na Albance, posebno u vrijeme stvaranja nacionalne misli i države. Albanski etnos iznjedrio je čitavu plejadu vrsnih pisaca i naučnih radnika na orijentalnim jezicima. Alhamijado stvaralaštvo možemo pratiti od početka 18. vijeka do sredine 20. vijeka. Na albanskom jeziku arapskim pismom ne pišu samo Albanci, pa susrećemo autore turskog, bošnjačkog i čerkeskog porijekla. Albanski jezik sam je po sebi „pjevljiv", tako da se ove ilahije, kaside, mersije i danas mogu čuti po tekijama.

KOSOVO

Najstarija alhamijado ostvarenja na Kosovu jesu ona koja je napisao **derviš Hasani.** Rođen je u Maloj Kruši na Drimu blizu Orahovca, a biografski podaci o njemu veoma su oskudni. Savremenik je i derviš, šejh-Sulejmana, sina šejh-Ejupa, utemeljitelja halvetijske tekije u Orahovcu, krajem 17. vijeka. Obrazovao se pred šejh-Sulejmanom i u prizrenskoj medresi. Pred ovim šejhom stekao je zvanje šejha, ali je zadržao u imenu nadimak derviš Hasani. U Maloj Kruši utemeljio je tekiju, gdje je edukativno djelovao među mnogobrojinim dervišima i simpatizerima. Nakon smrti podignuto mu je turbe koje i danas postoji. Sačuvana je jedna njegova ilahija: *Ah, un i mjeri kesh tu fjet /Ah, teško meni bio sam na spavanju i.*

Ovdje navodimo prvi i posljednji stih (bejt):

Ah, un i mjeri kesh tu fjet,
e m^dul gjumi p'er Ahiret,
Meni Myrshid jom p 'er pjek,
Qka m'kallzojti ah medet!

Shejh Sulejman bon himmet,
Mos na le neve ndalalet,
Ty te un un fkom gjet,
Mu pi meje ti m'ke hjek!

Mulla Bećiri rodio se u okolini Vučitrna u 18. vijeku i školovao u Istanbulu. Svojom poezijom izvršio je vjersko-kulturološki utjecaj na okolinu. Mnoga njegova pjevanja i danas se mogu naći u privatnim medžmuama, ali je teško utvrditi da li su originalna, ili su drugi spjevali pod njegovim imenom. U Vučitrnu je radio kao čaršijski imam i ostao zapamćen po svojoj pobožnosti. Kao potvrđenu poeziju Mulla Bećira imamo sačuvanu pjesmu: *Shka osht keshtu qi je habit / Šta je, šta si se zanio /.*

Shka osht kishtu qije habit,
si sarhoshi kul oshtfort pit,
kur e therretfort duhet me i brit,
se osht sarhosh i ngrat.

Mulla Becir ti shka kujton,
ni saat zjarm a mun duron,
mall-evladin e kish dhon,
me pshtue ti, hej i ngrat.

(V. Piraku **199 : 95)**

Mulla Derviš (Peja) živio je krajem 18. i početkom 19.vijeka. Potječe iz okolice Peći, gdje je stekao osnovno obrazovanje. U potrazi za znanjem put ga vodi u Istambul, gdje provodi nekoliko godina. Stekavši solidno obrazovanje, vraća se u Peć. Družio se sa pećkim šejhovima i dervišima svog vremena. Izraženog i čvrstog karaktera, stekao je ugled i bio biran za člana plečnije tj.

mirovnog vijeća. Snagom svog autoriteta mirio je zavađene krvnom osvetom. Poznata je jedna kasida: *Medet, emni na harrohet / Medet, zaboravlja nam se ime /.*

Qeter s'kemi tetonjemi,

gjunahqar rob e dim jemi,

Muhammed ymmetit jemi,

myna Rahmet ti bon Allah!

Šejh Tahir Bošnjaku, savremenik je MuIIa Derviš Peje, potječe iz plavsko-gusinjskog kraja. Kad se doselio u Đakovicu, nazvan je Bošnjaku, tako da mu izvorno prezime ne poznajemo. Osnovno obrazovanje stekao je u Đakovici, a visoko u Istambuhi. Bio je profesor (muderis) u "Maloj medresi" u Đakovici. Putovao je po Sandžaku i Bosni, gdje se sastajao sa tamošnjim dervišima. Njegova učenost bila je na glasu, a napisao je i nekoliko djela na arapskom jeziku. Živio je skromnim i fakirskim životom. U tarikatu je bio, kao pristaša bajramijskog reda, strog i principijelan. Najpoznatija poema šejha Tahir-ef. jeste *Emni Vehbije,* napisana 1835. godine. Djelo je pisano u prozi i stihu, po uzoru na Sadijev *Đulistan,* a vjerovatno bi se izgubilo da ga nisu 1907. godine prepisali Ismail Hadžiju i Tahir-baba Đakovali (Đakovesi).

Dosada su poznata sljedeća djela šejh Tahir ef. Bošnjakua:

Emni Vehbije */imeVehbi/*

2. *Kur t'des kush kshtu thuej* */ Kad neko umre, ovako kaži /*

3.1 dekni tuk e she vorrin e vet thot */ Umrli svoj mezar gleda /*

4. *Bajramijje* */Pjesma o bajramu /*

Pjesma *Emni Vehbije* osim invokacije od 16 stihova ima još 304 stiha. U njemu susrećemo čitav niz vjersko-didaktičkih savjeta. Šejh-Tahir o neznanju i neznalicama kaže: "Xhahil insan osht m'ter, osht hem qorr, hem si hajvan, ja beter" / *Neznalica je u tmini, on je slijep, on je kao životinja, ili još gore /;* Xhahili osht dushmani i yt, oni qi xhahili o qillu baba yt / *Neznalica je tvoj neprijatelj, pa makar se desilo i da ti je otac* /. Tahir Bošnjaku osuđuje oholost, makar bila i kod učenih ljudi: Ma mir ti me pas jarani me qat gjahil qi s'livdohet, se me pas ti jarani me qat alim qi krenohet / *Bolje da si u prijateljstvu s neznalicom koji se ne hvali, nego da si u prijateljstvu s učenjakom koji se hvali /.* U ovom djelu dotakao se i uleme koja je pokazvala znake iskvarenosti. Takvima se obraća sa: Gjus alimi ta rxon fen / *Nedoučeni, uništi ti vjeru /.* Također u djelu savjetuje kako da se ophodi čovjek prema ženi, pa kaže: Pa u limue shka do hupet, grueja pa u limue pelset / *Sve propada Što*

se ne glača, žena, ako se ne mazi, presvisne / Postoji mogućnost daje ovo djelo objavljeno u Sofiji latiničnim alfabetom, koji je sastavio Sami Frašeri.

Šejh-Tahira Bošnjakua u poeziji i naučnom radu prepoznajemo pod pjesničkim imenom Vehbi (usp. Ajeti 199 : 95-115). U njegovim djelima skoro da nema slavizama, a u pisanju mu preovladava kosovski dijalekt sa osobinama đakovačkog govra. Što se tiče alfabeta, koristi se osmansko-arapskim alfabetom bez modifikacija za albanski jezik.

Za **derviš-Salihua** kaže se da je kosovski Sirri-baba. Rodio se u selu Lubižda, u Hasu, oblasti između Đakovice i Prizrena. Živio je u periodu 1820-1890. godine. Kao dijete odlazi na pekarski zanat u Orahovac, kod Fejzi Rustema. Pekara se nalazila naspram velike halvetijske tekije, koju je redovno posjećivao radi šejh-Mesuda, koji ga upoznaje sa tarikatom i tesavvufom. Nemirnog duha, napušta Orahovac i odlazi u Kočane (Makedonija), gdje kupuje kuću. Kuća se nalazila blizu tekije, tako da stupa u kontakt sa šejhom Myhlizom Đeđom. Ovaj šejh uvodi ga u kadirijski derviški red. Kad se upotpunio i dobio potrebna ovlaštenja, na preporuku svog šejha, vraća se u rodno selo Lubiždu. Razvijajući kadirijski red, utemeljio je tekiju u svom selu. Tokom rada Prizrenske lige, uzeo je aktivno učešće i bio nosilac njezinih ideja. Napisao je mnogo vjerske poezije, koja se i danas može čuti po kosovskim tekijama. Ono što je šejh Sirri-baba bio za Bosnu i Hercegovinu, to je derviš Salihu za Kosovo. Među poznatim njegovim dervišima navode se vođa Lige, Bajram Curri i Islam-aga Batuša. Poezija mu je u ritmu "fetare". Mnoga pjesnička ostvarenja, derviš Salihua, nepovratno su izgubljena tokom burnih dešavanja na Kosovu u prošlom vijeku. Do danas je sačuvano:

1. Dymdhet vllazen na qi jem / Nas je dvanaestero braće /

2. *Nurin tand kur ta pashe / Tvoj nur kad ugledah /*

3. *Mos e bon vehten gjitkush /Nemoj sebe napravit svakakvim/*

4. *Shtate dite kemi n'ket dynja /Sedam dana imamo na ovome svijetu /*

5. Jam evladi Kaderi /Ja sam evlad Kaderi /

6. *Bismillahe nokte e nisa / Bismilla je tačka polaska /*

7. *Mora vesh devrin e pari /Shvatio sam prvo okretanje /*

8. *Me ate vere qi na erdh at 'e vjet / Ljeto koje nam je došlo one godine /*

9. *Kjo dynja kerkuj si met / Ovaj svijet nikom nije ostao /*

10. *Ilmi Sheriatit /Znanje Serijata /*

11. Elijin Hakk kush e knon /Prvu Istinu, ko može opjevati /

Posebno su dojmljive *Jam evladi Kaderi, Ilmi Sheriatit* i *Shtate dite kemi.*

Derviš Salihu sahranjen je pored svoje tekije, a kasnije mu je izgrađeno turbe. Poezija derviš-Salihua prepjevao je na grčki jezik dr. Đerđ Pekmezi. Njegov derviš, Ibiš Tola Batuša, napravio je prijevod na bosanski i prijepis na ćirilicu.

Šejh Emin Sa'adijje, sin šejh Hamdije, rođen je sredinom 19. vijeka u Đakovici, kao potomak šejh Zejnul-Abidina zv. Tebdil, osnivača sa'adijske tekije. Kompletno obrazovanje stekao je u đakovačkoj medresi i pred učenim ljudima tog vremena. Pokazivao je posebno zainteresiranost za fikh (pravo). Imao je širok krug poznanika i jedno vrijeme slovio za najučevnijeg u Đakovici. Bio je aktivist Prizrenske lige za đakovački region i član organizacije "Besa, Besa" (Riječ - Riječ) 1899. godine u Peći. Umro je 1918. i sahranjen u turbetu kod Tebdil tekije u Đakovici. Kako je tekija bila jedan od centara borbe za nacionalna prava, nekoliko puta bila je pustošena, pa su nestala mnoga rukopisna djela ranijih šejhova. Od šejh-Emina sačuvala se samo jedna kasida: *Thirr me zemer / Zovi srcem* /. Prvi stih glasi:

Thirr me zemer e me ashk,

La ilahe illallah,

Muhammed resulullah

Kasida ima šest stihova, i govori kako sa ljubavlju treba spominjati Ehli-bejt, potomke Muhammeda, a. s., a završava sljedećim stihom:

Shejh Emini ka urdhu,

Me t'padishmit me lutfu,

N'rrug fvertet p'er mi piru,

La ilahe illallah,

Ja Sadeddin Xhibea. (Usp. Piraku 1979: 207).

Šejh Kadrija, sin je čuvenog derviš Salihua, rođen je sredinom 19. vijeka u selu Lubižda u Hasu. U rodnom selu pred ocem stječe osnovno obrazovanje, koje mu omogućava nastavak u prizrenskoj medresi. U mladosti se uključuje u Prizrensku ligu i druži sa Bajramom Currijem. Pisao je na albanskom, turskom i perzijskom jeziku. Kasidu *Derviši, ne spavajte* napisao je 1900. pod utjecajem šejh-Hasana iz Prizrena. Šejh Hasan bio je kadirijski šejh u tekiji na Kurilima, koju je osnovao šejh Hasan-baba Horasani 1655. godine. Mustafa Lipovci smatra da je ova kasida nastala kao plod jednog duhovnog stanja u zikiru koji je vodio šejh Hasan. Original je na turskom jeziku, a

prijevod na albanski napravio je derviš Veselja iz Orahovca. Šejh Kadrija ubijen je 1903. godine u Đakovici od strane plaćenika iz fisa Krueziju, a ubica je Kadri Coqaj. Inače, Fis Kruezi bio je naklonjen dinastiji Karađorđevića. Kasida *Derviši ne spavajte* nalazi se u medžmui njegova unuka šejh-Džaferi Sadika, koja počinje ovako:

Qilni syte mos flini dervishe,

Fjala jote ziqer me kon,

a završava stihom u kojem spominje šejh Hasan Horasaniju,

Sheh Hasan, bona qare,

N'zemer tende lyp qare,

Fjala e lige s'ka qare.

Sahranjen je u turbetu pored oca, derviš Salihua, u selu Lubiždu.

O kadirijskom **šejhu Elmazu** iz hasa podaci su veoma oskudni, Poznato je da mnogo putovao u Dibru (Dibres), gdje je imao svojih derviša. Za života nije prezentirao ništa od poezije, a u njegovoj pisanoj zaostavštini nađena je jedna mersija (žalopojka) *Fer mej kajtun / Za mnom plače* /, a prvi i posljednji stihovi glase:

Kjo dunja ish kone virone, Sheh Elmazi me shume hale,

Me te mare eme te dhonne, Derman babe bomi kto halle,

Aman zot me din e imon-e. per mej kajtun fushe e male.

U mersiji se šejh-Elmaz žali na iskvarenost ljudi svog vremena. Upućuje apel drugim učenjacima da se osudi ova pojava. Izražava sumnju u promjenu jer primjećuje da i ulema vjeru prezentira kroz interes.

Šejh Jonuz Mripa, rodio se u selu Jošanici kod Topole oko 1848. godine. U selu stječe osnovno obrazovanje (mekteb) i odlazi u vučitrnsku medresu, a kasnije se obrazuje u Istambulu. Povratkom u Vučitrn 1880. godine nastanjuje se kod familije. Željan rada, prvi počinje držati predavanja na albanskom jeziku. Njegove aktivnosti nisu se sviđale vlastima koje mu stvaraju neprilike. Da građanstvo ne bi izložio nepotrebnim situacijama, preseljava se u selo Suhi Do kod Mitrovice. Tokom boravka u Istambulu došao je u kontakt sa šejhom Sejjidom Muhammedom Nur Arebijem (1897) od kojeg prima melamijski red. Kako je ovaj šejh kasnije živio u Strumici, od njeg je primio i zvanje Šejha. Šejh Jonuz u Suhom Dolu podiže jednu tekiju koja postaje svojevrsno narodno učilište. Ugled i utjecaj u narodu još su mu više porasli, što je opet zasmetalo vlastima. Da bi mu narušili ugledu, hapse ga i osuđuju na Vilajetskom sudu u Skopju. Kako nije bilo dokaza, oslobođen je optužbi te se

vraća u Suhi Do i pojačava aktivnosti. Tekija postaje mali prepisivački centar. Ono što šejh Junuz govori i piše, to se dalje prosljeđuje među derviše i simpatizere. Da bi zavarao vlasti o svojoj "pasivnosti" koristi se mahlasom Hajdari i Sabri. Umro je 1909. godine i sahranjen u Suhom Dolu kod stare tekije. Na albanskom jeziku napisao je oko 40 pjesničkih formi. Posebno je interesantan njegov *Alfabet u prozi*, sličan našem *Ašiklijskom elif ba*. Šejh Jonuz bio je najkompletniji i najkompetentniji učenjak na Kosovu početkom 20. vijeka. Danas u ovom selu rade dvije melamijske tekije sa velikim utjecajem na okolno stanovništvo. Od sačuvane poezije spominjem neka od njegovih djela:

1. Nur Muhammed Mustafa, / Svjetlo Muhamed Mustafa /

2. *Nuri qiell'es edhei tokes / Svjetlo nebesa i zemlje /*

3. Kush o le gjith dom me dek / Ko se rodio, treba i umrijeti /

4. Kush di nefsin aj din zotin / Ko spozna sebe, spoznaje Boga /

5. Kush ta don Allah Perendin / Ko hoće AUahovo Gospodstvo /

6. Ej a vila merr vesh mir / Dođi brate, uzmi razumom /

7. *Ceka osht kestuqe s'po kujtohem /Sta je ovo, što se ne mogu sjetiti /*

8.Ndigoni mir ej talibit e Hakkit / Čujte dobro, ej učenici Istinitog /

9.Elifi / Arapski alfabet u prozi /

Elifi, inače, sadrži 175 stihova u četvercu.

Samozatajeni **derviš Veselji** rodio se 1887. godine u Orahovcu, gdje pohađa mekteb. U mladosti kreće na jedno duže putovanje i boravi u Istanbulu, Iraku i Jemenu. Pretpostavlja se daje tada i hadž obavio, ali to lično nikad nije potvrdio. Nakon povratka u Orahovac održava prisne odnose sa šejhovima i dervišima Hasa. Bojeći se njegova utjecaja na orahovački kraj, političke opcije nisu ga ostavljale na miru. Pisana zaostavština puna mu je tesavvufa. Do krajnosti je ostao mističan i za ljude koji su imali prilike godinama biti u njegovoj blizini. Poslije Drugog svjetskog rata svojim pogledima i kritikama nije se uklapao u socijalističku izgradnju i "destruktivno je djelovao". Gdje bi dolazio derviš Veselja, zagovarao je jačanje vjerskog života i održanje nacionalne svijesti i ponosa. Ubijen je 1950. godine u Đakovici u neposrednoj blizini velike sa'adijske tekije. Derviš Veselji bio je žrtva političkog projekta koji je nakon njegove smrti iscenirao i sudski proces, tzv. "suđenje Šejhovima" ili službeno nazvan "Prizrenski proces". U ovom procesu osuđeni su šejhovi: Musa, Hasan i Muhjuddin, halvetije i šejh Rama, rufaija. Derviš Veselji pripadao je kadirijskom tarikatu, kol zindžirli, a napisao je:

1. Kqyrni pleqte kurrnjo s"'o mete	*/ Gledajte, starac nijedan nije ostao /*
2. *Inojm 'e mujin muharrem*	*/ Postimo mjesec muharem /*
3. *Ne sejren ni u ke diftue*	*/ Viđenje u javnosti /*
4. *Elif Allah tarikat*	*/ Jedan je Allahov put/*

Šejh Hilmi Abdul-Malić poznat je kao *šejh Malić* ili *šejh Malja i Rahovec* (Orahovac). Rodio se u selu Kobilja Glava. Nakon završenog mekteba pohađa Mehmed-pašinu medresu u Prizrenu. Kroz medresu ovladao je arapskim i turskim jezikom, a pokazao je veliko interes za historijske nauke. Tokom školovanja prima melamijski tarikat od šejha Redžep-babe Hulusija. Nakon medrese, postavljen je za imama u Orahovcu, gdje biva imenovan i muftijom. Krajem 19. vijeka utemeljio je melamijsku tekiju u kojoj radi na obrazovanju naroda. Tokom života (1865-1928) izveo je generacije učenih ljudi koji su vršili razne vjerske funkcije. Prisne odnose održava i sa šejhom Jonuzom Mripom iz Suhog Dola. Svoje obrazovanje pred šejhom Malićem stekao je i dugogodišnji imam Čarsijske džamije u Orahovcu šejh h. Sulejman-ef. Kolari. Šejh Malić imao je plodan alhamijado književni rad. Evidentirano je 46 raznih pjesničkih formi, što čini jedan divan. Ovo je jedini poznati divan nastao na Balkanu u 20. vijeku.

Šejh Malić, imao je plodan alhamijado književni rad. Evidentirano je 46 raznih pjesničkih formi, što čini jedan DIVAN. Ovo je jedini poznati *Divan* nastao na Balkanu u 20. vijeku:

1. M'u ba pejdah ni sevda	*/ Pojavilo mi se jedno voljenje /*
2. Me ashk t'zotit	*/ Sa Bozijim aškom /*
3. A po ngoni turk e vila	*/ Da li Čujete braćo Turci /*
4. Kam ni dert	*/ Imam jedan der /*
5. Ja Ilahi	*/ Ja Ilahi /*
6. Myrshid qamil lyp ti vila	*/ Muršidi čamila traži brate /*
7. Udhen e fpanes diftona	*/ Pokaži mi Pravi put /*
8. Qilni vesh ju more	*/ Otvorite uši /*
9. Qou pej gjumit more vila	*/ Ustani iz sna, moj brate /*
10. M^u kujtue more vila	*/ Sjetih se, moj brate /*
11. Shpirti po lyp daima	*/ Duša traži uvijek /*
12. Lypim sef at	*/ Tražimo Sef at /*
13. Digju me ashk daima	*/ Čuj me stalnim aškom /*
14. Hiqu pej gafletit more vila	*/ Prođi se gafleta, moj brate /*
15. S"jemi kan hic na vila	*/ Braćo, nismo postojali /*

16. Ashki galib m"'u ka ba	*/ Ašk galib ima /*
17. Zemra daim vaj po ka	*/Srce mi stalno plače /*
18. Une kujtova ne alem	*/ Ja razmišljam o svijetu /*
19. Garib bylbyl	*/ Garib bulbul /*
20.1 kam lanun fjal'e rrent	*/ Ostavio sam redom rijeci /*
21. U bashku shpirti me shtat	*/ Sastanak duše sa sedam (mekama) /*
22. Kam Sevdah	*/ Imam radost /*
23. Vehvi po t'ep nasihat	*/ Vehbi daj savjet /*
24. Po lyp zemra muhabet	*/Srce traži muhabet/*
25. Kemi ranuni negaflet	*/ Pali smo u gaflet /*
26. Hej terigu i sabahit	
27. Zemra digjet si qibrit	*/Srce gori kao šibica /*
28. Hiq pa skybhe gjon lezet	*/ Bez sumnje načeš lezet /*
29. Eglen qetynve bahet tevhi	*/ Ovim razgovorom pravimo tevhid/*
30. Ni tub gongje m" ra ne dur	*/Jedna ljepota pade mi na ruke (srce)/*
31. Teslim Hakk jam qysh ban	*/ Hakku teslim jesam, kako je emer/*
32. Jemi dek pa dek	*/ Umrli smo prije smrti /*
33. Mos rri lidhun	*/Ne sjedi vezan/*
34. Myrshid duhet per insan	*/Mursid treba za insana /*
35. Bylbyl dertin a m'kallzon	*/ Slavuj dert kazuje /*
36. Na dha Hakki mos tuj kan	*/ Bog nam je dao, nemoj plakati f*
37. Me ba qare	*/Da nađem rješenje /*
38. Ca ka dit hallki punon	*/ Koliko dana ima da svijet radi /*
39. Hali filutres	*/Leteći hal (prolazno stanje) /*
40. Ashki Galib m'u ba mu	*/ Galibov ašk, meni se dogodio /*
41. Ni shoq duhet me e bo	*/ Jedan drug trebaš biti /*
42. N'udh te Hakkit dogri shko	*/ Na Božiji put odmah idi /*
43. Teslim Hakk jemi ba	*/ Teslim, Bože, jesmo mi /*
44. Shejhi pasqyre m" u ba	*/Šejh mije ogledalo postao/*
45. Ej ti zemer	*/Ej ti srce/*
46. Krejt jam Hupun vet pej veti	*/ Izgubio sam se od sama sebe /*

Rukopis Divana čuvao je šejh h. Sulejman Kolari iz Orahovca u svojoj zbirci. Divan dosada iz nepoznatih razloga nije objavljen u cijelosti. Šejh Hilmi-ef. (šejh Malja) ukopan je u Orahovcu. Njegove ilahije i kaside i danas

se uče u raznim prigodama. Napisao je i dvije ilahije na bosanskom jeziku, te prevodio sa turskog od Nijazije. Njegova je najpoznatija ilahija / *Ustani iz sna, moj brate* /Prvi i posljednji stih glase:

Qou pej gjumit more vila, *Shtatifener syreta,*
Hakk dizarin dash me pa, *Drita Hakkit gjall me t'ra,*
Pej dynjas dona m'u da, *Ja Allah Hu, ja Mevla,*
Hakk dizarin dash me pa. *Hiqnaj perde per me tra.*

U literaturi je poznat i **derviš Idrizi.** Rođen je u Đakovici u siromašnoj porodici. Sačuvano je samo jedno njegovo pjevanje iz *1908.* godine. *Elif eshref ashiqare* sadrži 15 stihova (bejtova). Iz šah-bejta vidi se da je derviš Idrizi pripadao kadirijskom redu, kol zindžirli. Ovu ilahiju sačuvao je derviš Elez Kurti iz Đakovice, a završava bejtom:

Je, Jakoves e Kosoves,
Nji ashik dervish Idrizi,
Se prej kolit Zingjirli,
Tarikatit Kaderi.

Hafiz Imer Šemsiju rodio se 1893. godine u Prištini, gdje pohađa mekteb i medresu. Tokom školovanja umire mu otac, pa je dalje obrazovanje morao napustiti. Kasnije uz pomoć daidže Ahmed-ef. nastavlja medresansko obrazovanje u Skopju. Prvi svjetski rat dočekao je kao imam u selu Taljinovci, gdje vjersku obuku drži na albanskom jeziku. Tu ga bugarske vlasti hapse kao imama džamije. U Kraljevini Jugoslaviji otvara 1934. godine u selu Sazliji mekteb na albanskom jeziku gdje uključuje i žensku djecu. Pred Drugi svjetski rat u Skoplju kontaktira sa šejhom Ibrahimom, koji ga uvodi u rifaijski red. Poezija mu je u "fetare" formi. Od tridesetak pjevanja, samo su tri ostala sačuvana. Umro je u selu Sazliji 1945. godine. Ja sam došao do jednog pjevanja, dok dva nisam uspio pronaći.

Ani na ti lutemi perendis / Sad Allahu da se molimo / (usp. Piraku 1980: 218-220).

Faik ef. Maljoku rođen je u Prištini, gdje je završio medresu. Kao obrazovan čovjek 1915. godine premješten je u Mitrovicu za upravnika osnovne škole na albanskom jeziku. Austrijske vlasti stvaraju mu probleme i on prelazi u Podujevo. Umro je 1935. g. i ukopan u turbetu kadirijske tekije, naspram glavne džamije u Prištini. Od njega su poznata dva pjevanja:

1. Zoti n' Kuran ka urdhnu / Allah nam je u Kur'anu naredio /

*2. Eni vllazni djal eplak /Dođite braćo, djeco i starci/(*usp. Piraku 1980: 212).

Šaip Zurnadžiju rodio se u Mamuši kod Prizrena 1884. godine. Pripadao je melamijama, a bio je derviš šejh-Malić-ef. U periodu svog literarnog stvaranja piše na albanskom i turskom, te radi bosanskih muhadžira i na bosanskom jeziku. Evidentirano je 17 pjevanja na albanskom, 20 na turskom i 5 na bosanskom jeziku. Umro je 1951. godine (usp. Krasnići 1973: 117-129).

Poznat je kao **hafiz Islami,** rođen 1910. godine u Milanovcima kod Lapušnice. Osnovno obrazovanje stječe u svom selu i đakovačkoj medresi. Profesor mu je bio čuveni hafiz Fahri-ef pred kojim je i hifz završio. Njegova poezija više je patriotska nego vjerska. Umro je mlad prilikom služenja vojnog roka u Sloveniji. Meni je bilo dostupno samo jedno njegovo pjesničko ostvarenje: /N'ty *mendoj / Ti razmisli /(*usp. Piraku 1980: 215-216).

Šejh Osman Šehu rodio se u posljednjoj četvrtini 19. vijeka u selu Junik, na granici sa Albanijom. Osnovno obrazovanje stekao je pred ocem, a više u prizrenskoj medresi. Kao učenik mnogo kontaktira sa halvetijskim šejhom Husejinom, koji ga uvodi u ovaj red. Iz medrese vraća se u Junik za imama džamije. U Juniku je napravio tekiju u kojoj razvija halvetijsko učenje. Šejhovska ovlaštenja dao mu je šejh Hasan, sin šejh Husejina, iz Prizrena. Dugo vremena bio je neprikosnoveni autoritet u cijeloj nahiji, što mu je donosilo konstantne probleme sa vlastima. Umro je krajem pedesetih godina i pokopan u turbetu uz tekiju. Naslijedio gaje sin šejh Džafer, koji je generalno preuredio tekiju i doveo jednog imama da stalno služi u tekiji. Od poezije šejh-Osmana, imaju dva pjevanja u medžmui njegova sina:

1. M'u *qel perdja per me pa / Otvorila mi se perda, da te vidim /*
2. *Eni vllazen eni / Dođite, braćo, dođite /*

Ovo su prvi i posljednji stih iz drugog pjevanja:

Ej alim i mir, a din qe m'ki vila,
Pse jam hi n" tarikati ti pse me me sha.
Ai gi asht mahluk shane pej qibrit vet,
Ai asht vet iblizi qi ti ba lanet.

Sheh Osmani Halveti vet e foli ket lahi,
Gjihtmone nur paste shpirti i tij.
P'er besimtaret i fola kto fjale,
Fola hakikatin tregova sevdane.

Mulla Husni Statovci rodio se 1900. godine u selu Batlave (Lap), a obrazovao u medresi u Prištini. Kad je Faik-ef bio direktor osnovne škole u Mitrovici 1927. godine, mula Husni bio mu je pomoćnik. Bio je veliki aktivist

na širenju obrazovanja među Albancima. Poezija mu je većinom patriotske orijentacije, *nastala* u periodu *1937-1947.* godine. *Zbirka nosi naslov Dertet n'guhen shgipe / Muke na albanskom jeziku l.*

Vejsel Dželaluddin Guta, rodio se 1900 g. u selu Zaskok. Iz nepoznatih razloga veoma kasno završava mekteb 1925. godine i polazi u Mehmed-paŠinu medresu u Prizrenu. Nakon medrese službuje u Vojniću i u osnovnoj školi predaje na albanskom jeziku. Poeziju je pisao u "fetare" formi, a do 1942. godine napisao je pet pjesama. Kasnije je napisao još tri poeme. Umro je 1979. godine u blizini Skopja. Svi njegovi radovi sabrani su u zbirci *Poema e vitit 1942* /Poeme iz 1942/.

ALBANIJA

Na prostoru današnje Albanije djelovalo je više pjesnika koji su pisali arapskim pismom na albanskom jeziku. Njihova poezija iz mjesta u mjesto prenosila se preko kontakata raznih šejhova i derviša, trgovaca i političkih agitatora. Na širenje poezije utjecalo je i obrazovanje dječaka sa Kosova po medresama u Skadru, Beratu, Korći, Elbasanu, Tirani, Dibru.

Najstariji poznati albanski alhamijado pjesnik bio je **Ibrahim** Nezimi, rođen u drugoj polovini 17. vijeka, oko 1675. godine. Potječe iz aginske porodice, iz sela Frakova kod Berata. Kao svršenik medrese u Beratu odlazi na školovanje u Istanbul, gdje je ovladao turskim, perzijskim i arapskim jezikom, na kojima piše svoja djela. U Berat se vraća 1731. godine kad počinje pisati na albanskom jeziku, arapskim pismom. Ova njegova *novotarija* bila je izložena agresivnošću beratskih pjesnika i konzervativne uleme. U nemogućnosti da mu argumentirano odgovore, prave mu razne spletke, pa je bio prisiljen napusti Berat i vrati se u Istambul 1747. godine, tražeći posla. U tom periodu napisao je *Hoti e besarabise.* Vjerujući da se stanje u Beratu promijenilo, vraća se, ali nailazi na oživljena stara neprijateljstva. Preseljava se u Elbasan, ali se ni tu ne smiruje pa se po treći put vraća u Berat. Protivnici ga hapse i zbog kompromitacije biva protjeran u Istanbul. Optužbe koje ga prate doprinose da i u Istambulu bude hapšen. Umro je 1754. godine od zatvorskih tortura u poznijim godinama života. Poznat je njegov divan napisan 1735. godine, koji se zagubio, ali su sačuvani njegovi dijelovi. Divan počinje invokacijom na perzijskom jeziku, a potom ide šest pjesama bez naslova. U divanu su najzanimljivije pjesme *Ankimi nga njerezija / Tužba na ljude /, Gjuha i flet zemres / Jezik govori srcu* / i *Zemra e brengosur i gjigjet gjuhes* / Ucviljeno srce odgovara jeziku / Postoji nekoliko rukopisa (prijepisa) divana, ali među njima postoje izvjesne razlike, tako da je teško reći koji je vjeran originalu. Nezimova pjevanja iz divana preveo je Camarda na italijanski jezik i objavio

1866. godine. Dosada je evidentirano 110 Nezimovihovih pisanih radova, najpoznatiji su:

1. Divan, kush pat folure shqip	*/ Divan na albanskom jeziku /*
2. *O Nezim, fjale xhevahir*	*/ Nezimove riječi dževahira/*
3. *Nezim niset per Istambul*	*/Nezim ide u Istanbul/*
4. *Bejtete derdhi inxhi*	*/ Bejtovi, biser prosuti /*
5. Lule shume jane mbi dhet	*/Mnogi su cvjetovi iznad zemlje /*
6. *Teferixhi ne bilce*	*/ Teferič slavuja /*

(usp. Shuteriqi 1958: 64-68).

Teferixhi ne bilce govori o narodnom veselju u Beratu i Toskaniji. Najvjerovatnije da Nezimi opijeva atmosferu na svečanosti (kušanmi) terzijskog esnafa. Prvi i posljednji stihovi glase:

Si ky teferrixh ne jete	*/ Kao ovaj teferič*
Q 'u be ne Terzihane	*Stoje bio u Terzihane*
S esht ber as benet	*Nit je bio nit će biti*
Lum ata sy q 'e pane.	*Blago očima koje ga vidješe /.*

Hangren e pijane dynjaja	*/ Svijet je jeo i pio*
Ylema i syiehaja	*Učenjaci i prvaci*
Zoterinj efukaraja	*Gospoda i siromasi*
Vec t'u bejrne duane	*Samo da im učinimo dovu /*

Hasan Kaleši smatra da su u ovim Nezimovim stihovima začeci historije albanske drame. Neki istraživači spominju ga i kao Nezim-beg Berati. U pjesmi *Tužba na ljude* ogleda se sva bol koju Nezimi trpi od sredine pa pjeva:

Hallku belqim ashkun tim	*/Možda moju ljubav ljudi*
Po e pendehin mexhazi.	*Smatraju elegoričnom /*

Ipak, on sam sebe bodri i nastavlja:

Qaj zemer e mos rri,	*/ Plači srce i ne staj,*
Gjith jeta le ta dine.	*Nek zna to cijeli svijet. /*

Mući Zade smatra se jednim od starijih autora albanske alhamijado književnosti. Savremenik je Ibrahima Nezimija. Njegovi prvi pisani zapisi potječu iz 1724. godine tj. u njegovoj starijoj životnoj dobi. Poezija mu sadrži 17 bejtova u desetercu ABAB. Nažalost, kao cjelina, njegova djela nisu sačuvana, kao ni prijepisi. Nešto postojećeg materijala objavljeno je u

Albanskoj historiji književnosti iz 1975., stoje pronašao i obradio O. Muderisi. Ova poezija ima interesantan i simpatičan naslov:

Imzot, mos me lere pa kahve / Moj Bože, nemoj nas ostaviti bez kahve /.

Hasan Zuko Kamberi bio je pjesnik o kome postoji veoma malo biografskih podataka. Spada u talentirane pisce starije albanske književnosti. Rođen je u selu Starje kod Kolonje, u južnoj Albaniji, u 18. vijeku, za vladavine Ali-paše Tepelanije. Završivši medresu, čitav život proveo je u svom selu. Putovao je po Albaniji i izučavao život naroda i u tome nalazio motive za svoj literarni rad. U prvoj polovici 20. vijeka djela Hasana Zuke Kamberija mnogo su se prepisivala. U raznim medžmuama nađeno je 50 raznih pjesničkih formi, jedan kraći mevlud i 10 ilahija. U starosti je pristupio derviškom redu, pa mu je nakon smrti u rodnom selu podignuto turbe. Zanimljiva su mu djela:

1. Paraja / *Novac* /
2. *Bahte im* / *Sreća moja* /
3. *Seferi Humajun* / *Unutrašnje putovanje* /
4. *Ty bota zili te kane* / *Imaju dva svijeta* /
5. Grate Havva / *Pramajka Hava* /

(usp. Shuteriqi 1958: 69-74).

Sulejman Naibi, savremenik Nezimijev, rodio se krajem 17. vijeka, a živio u Beratu i Elbasanu, gdje se i oženio. Napisao je divan, ali kako nije sačuvan, ne zna se na kojem je jeziku napisan. Više njegovih pjesama ostalo je u rukopisu i prijepisima, jer su se pjevale u narodu. U pjesmama pjeva o ljepoti i ljubavi prema ženama. Umro je u Beratu 1760. godine. Poznata su sljedeća pjevanja:

1. Bandilli i djegure / *Unutrašnji plamen* /
2. Kumria kendon nee kafast / *Kumrija pjeva u kafezu* /
3. *Mahmudeja e stolisure* / *Ukrašena Mahmudija* /

(usp. Shuteriqi 1975: 205-206).

Muhamed Kućiku zvani **Mulla Čami,** rođen je u Konisopolju 1784. godine. U svom selu pohađao je mekteb, da bi kasnije 11 godina proveo na putovanjima tako da jedno vrijeme boravi u Kairu. Iz Kaira se vraća u Konisopolje i cijeli život radi kao hodža. Istočnu književnost prevodio je na albanski jezik arapskim pismom. Pisao je i vlastita djela poput *Ervehejja*, koje je štampano u Bukureštu sa izvjesnim izmjenama 1888. godine, od strane Jani Vretoa (Jan Athanas Vretua). Problem je što je Vreto "preradio" Čamijevu *Erveheju* tako što ju je "očistio" od turcizama. Vretovim mijenjanjem riječi izmijenjen je i ritam, pa svakako i smisao i stih. Kasnija istraživanja našla su još njegovih djela, gdje se vidi da je veoma uspješno pisao djela sa etičkim

(adapskim) porukama. *Ervehejja* je stihovana pripovijetka, a autor ju je prvo nazvao *Revda* (Vrt). Djelo je oko 1835. godine prepisao Hajdar Đirokastri, dodao nekoliko stihova i nazvao *Ervehejja*, po imenu ženskoga glavnog lika. Ova rimovana pripovijetka sastavljena je od 221 strofe, tj. 884 osmeraca sa alternativnom rimom i kao takva spada u red najznačajnijih djela albanske alhamijado književnosti. Mula Čami u djelu *Etyehejja* visoko uzdiže čast žene, a u djelu *Jusuf i Zulejha* čast muškarca. Poseban osvrt pravi na pečalbarski život u pjesmi *Gurbetlite*. U djelu *Misolondzit* obradio je historijsku temu: albanski ustanak protiv Grka. U poeziji njeguje stil "bekrijje", gdje kudi vino i rakiju, a s njima i ćeiflije. Njegov pjesnički opus sadrži 4.000 stihova. Umro je 1844. godine, (usp. Shuteriqi 1975: 205-206).

Baba Abdul Melćani živio je u 19. vijeku kao osnivač Velike tekije u Melćanu kod Korće. Pripadao je bektašijskom redu, koji je primio od šejh Kemaluddin-babe Šemima iz tekije u Kruji. Baba Melćani pisao je mahom patriotsku poeziju. Umro je 1852. godine u Korći, gdje je ukopan pored tamošnje tekije. U kasidi *Do beehem dervish me Aba / Postat ću derviš sa Abom* / spominje mnoge znamenite bektašijske šejhove, a počinje ovako:

Do behem dervish me Aba,
Shpirtin fini do t'a bej xhaba,
Per tyn Sari Saltek Baba,
Te them madhrin t'eende, Ja Shah!
Te them bukrin t'ende, Ja Nur!

(usp. Redžepi 1970: 281-283)

Baba Muharem Mahzuni rođen je u Đirokastru i pripadao bektašijskom redu, slijedeći šejha Durbalija. Pisao je na turskom i albanskom jeziku. Tokom perioda 1845.-1867. bio je šejh tekije u Đirokastru. Tekiju je osnovao Sejjtd Ali Sultan i slovi kao matična (asitane) bektašijska tekija za Albaniju. Sačuvana su mu sljedeća pjevanja :

1. Zot 'ne Tone njofme / Boze, mi te spoznajemo /
2. Ne Xhihan cfe erdha / U svijet smo došli /
3. Me mori delili / Uzeo si me, vodiču /

Ovo su prvi i posljednji stih iz *Me mori delili:*

Ne arest mej dan, Fakir Muharremi,
U beshe kurban, Qe rri nDurballi,
Therres: Ja Muhammed! Q 'e i pret xhanllaret,
Ja Ali Sultan! Me Hakk Gazeli

(usp. Redžepi 1970: 281-283).

Podaci o **Nesibu Djirokastriju** vrlo su oskudni, ali se zna da je iz Đirokastra. Poezija mu datira iz 1897. godine. Osman Muderisi našao je njegov rad *Gjyfte Nesibi / Nesibov govor* /, poemu od 30 stihova u kojoj govori o sukobu sa Grčkom i njenim pretenzijama prema albanskim teritorijama. Jedno vrijeme bio je politički veoma aktivan (usp. Muderisi 1959: 171-175).

Bektašijski vjeroučitelj poznat kao **hodža Dobi** potječe također iz Đirokastra, gdje djeluje kao bektašijski hodža. Iz poezije se vidi da je sklon izučavanju džifra i vefka. Od poezije su sačuvana tri sastava istog imena, sa posebnim rednim brojem: *Gjyftei hodži Dob*, I, II i III / *Govor hodže Dobija* / (usp. Muderisi 1959: 178-184).

Šejh Dalip Frašeri pripadao je bektašijskom redu, u čijoj je tekiji u Konicesu proveo mnogo godina. Svoju *Hadiku* napisao je 1842. godine, kad je spjevao i svoju verziju pjesme *Jusuf i Zulejha*. *Hadika* govori o šehidima i sadrži 65.000 stihova u 10 poglavlja. Spjevao je i djelo *Misticizam*, sve na albanskom jeziku arapskim pismom. Poznato je još jedno djelo ovog autora: *Peer riza te Hakkut* / Za Božije zadovoljstvo / (usp. Redžepi 1970: 342; Shuteriqi 1975: 226).

Baba Meleć Šemberzen (Škrapar) kao bektašijski baba bio je aktivni član prve Prizrenske lige. Obrazovao se u Kairu u velikoj bektašijskoj tekiji, Kajgusuz Abdala. Preovladava mu patriotski duh u poeziji, što je normalno u vrijeme buđenja albanskog pokreta. Od velikog pjesničkog ostvarenja, mnogo je zagubljeno, tako da se dosada zna o sljedećim:

1. Rrembeni pushken dhe palle	*/ Spremi pušku za pucanje /*
2. *Shkrepetin zemera ime*	*/ Zaplači srce moje /*
3. L'enci vendin t'uaj shkrete	*/ Ne ostavljaj svoje mjesto pusto /*
4. *Dashuria, Dashuria*	*/ Ljubavi, Ljubavi /*
5. Perendia e kish prane	*/ Svevišnji je donio /*
6. Therres Muhammed Aline	*/ Zovi Muhammed Ali /*
7. Ndaj e dua fort Aline	*/ Ja volim, mnogo Aliju /*
8. *Dymbedhjete Imamet*	*/ Dvanaest imama /*

(usp. Redžepi 1970: 345-348 i 351-355).

Baba Ibrahimi bio je šejh bektašijske tekije u Kolonji, gdje je pisao patriotsku poeziju. Njegov rad na buđenju nacionalne svijesti sankcioniran je od turske vlasti čestim hapšenjima. To isto čine 1931. godine i Grci. Od poezije su sačuvana dva pjevanja: *Dimri / Zima* / i *Himn Haxhi Babait / Hvalospjev Hadži-Babi* / (usp. Behar 1907/ 20-24).

Šejh Ahmet Škodra (Skadranin) rođen je u Skadru. Mada je bio uspješan pisac, njegov cjeloviti književni rad nije sačuvan. Na osnovu nađenog rukopisa, u kojem nedostaje prvih 10 strana i oko 110. strane nekoliko lista, jasno je da djelo nije kompletno. Tu je evidentirano 25 pjevanja šejh-Ahmeta. Njegova poezija sačuvana je zahvaljujući derviš-Husejin Avdulju iz sela Gaštelica kod Dečana. Šejh Ahmed bio je rifaijski šejh, halifa šejh Adem-babe, sina šejh Muse Muslihudina iz Đakovice. Navodim neka od njegovih pjevanja:

1. Mire se erdhe shpirti revam */Dobro došla, dušo Revan/*

2. Vajtim'i Ehli-Bejta */ Vapaj Ehli-Bejta / (gazel)*

3. Zani. i Batinit *(Tajni glas /...*

4. Mbrekullite e imam Alisen ekohe te foshnjeris */ Divote imam Alije, kao djeteta /*

5. Za i samarit ose ilahije e hoxhallarve */ Glas samara ili hodžne ilahije /*

6. Kshilli i kur'anit mbi kombsi */ Kur'anski savjeti iznad naroda /*

7. Za" i shpirtit revan */ Glas duše Revan /*

8. Allah, po filloj */Allah, počinjem/*

9. Allah, ke me shre */Allah, imaš volju/*

10. Bismillah dua me diftue */ Bismillah hoću kazati /*

12. Zoti kur desht me kriju */ Bog kad je htio stvoriti /*

13. Sejjid Ahmed Rifai */ Sejid Ahmed Rifai /*

14. Lavdim i kater sehabeve */ Pohvala četverici ashaba /*

15. Me Zotin deshta te filloje */ S Bogom htio sam početi /*

16. Bismillah deshta me dijte */ Bismillah, htio sam znati /*

17. Me emen te Zotit filloj */ U ime Boga počinjem /*

18. Bismillah, pofilloj (gazel) */ Bismillah, počinjem /*

19. Zot te qofshimfale */ Bože, zahvalni smo Ti /*

20. Me zot due me ju mesue */ S Bogom hoću vas učiti /*

21. Me Zotin filloj */ S Bogom počinjem /*

22. Meni njerez me ndi */ Dođite, ljudi, da čujete /*

23. Perendija ka urdhenue */ Svevišnji je naredio /*

24. Morra lejen me ju thane */ Uzeo zam slobodu da kažem /*

25. Allah, Ahmet Nuri tu dha */Allah, Ahmet nuri vam daje /*

Šejh Ahmet kao pjesnik koristio se s nekoliko pjesničkih imena (mahlas) kao: šejh Rufai, šejh Škodra, Jedan šejh i Ahmet Nuri.

Ovaj skromni osvrt na albansku alhamijado književnost bio bi manjkav ako se ne bismo osvrnuli na najmarkantniju ličnost na polju albanskog književnog i naučnog stvaralaštva - **Semsudina Šamija Frašerija.** Rođen je 1850. godine u selu Frašer - Kaza Permet, pokrajina Đirokaster u Albaniji. Otac mu je bio osmanski oficir i veoma je rano umro. Brat Avdulj, organizator je Prizrenske lige (13. 6.) 1878. godine, koja je imala službeni naziv "Džemijjet ihtilati islamijjet" (Savez iskrenih muslimana). Drugi brat bio je poznati albanski pjesnik s kraja 19. vijeka, Naim Frašeri. Sami je osnovno obrazovanje stekao u svom selu pred bektašijskim hodžom. Skupa sa braćom odlazi u Janinu (Grčka), gdje pohađa medresu, koju završava 1871. godine. Tokom školovanja naučio je arapski i perzijski, što je uz turski i albanski, bilo je zavidno obrazovanje. U potrazi za poslom odlazi u Istanbul, od kada počinje njegovo intenzivno bavljenje naukom i politikom. Pristupio je mladoturskom pokretu i ostvario prisne veze sa pjesnikom Kemalom Namikom. Tokom 1874. godine zajedno pokreću list *Hadika*, koji osmanske vlasti nakon trećeg broja zabranjuju. Sami i Kemal internirani su godinu dana u Tripolis, gdje Sami piše svoje prvo literarno *djelo,* dramu *Besa*, koja je već 1875. štampana u Istanbulu. Ova drama smatra se prvijencem turske dramaturgije. Drama *Besa* objavljena je u *Beharu* 1907. godine. Po povratku u Istanbul pokreće list *Sabah*. Uređivao je još šest časopisa koji su odigrali veliku ulogu u političkom, javnom i kulturnom životu osmanskog carstva. Njegov književni opus sadrži oko 40 djela. Na turski je preveo djelo: *Kratka historija Francuske, Jadnici, Robinzon Kruso* itd. U ediciji džepne biblioteke izdavao je naslove poput: *Mitologija, Zemlja, Čovjek, Nebo, Jezik, Islamska civilizacija* i dr. Radeći aktivno na platformi lige početkom osamdesetih godina 19. vijeka braća Avdulj -političar, Sami - učenjak i Naim - bektašijski šejh, postali su opasni za režim. Preseljavaju se u Bukurešt, gdje osnivaju književno društvo 1885. i počinju štampati knjige na albanskom arapskim pismom. Književnim radom i izdavaštvom u isto vrijeme u Sofiji, radi Midhat Frašeri, sin Abduljov. Organizirani su posebni karavani koji su ilegalno unosili knjige na albanski govorni prostor Posebno se koristi mrežom bektašijskih tekija i autoritetom brata Naima. Javljaju se djela i na albanskoj ortografiji, koju je Sami napravio. Međutim, ta ortografija bila je veoma teška i neprihvatljiva zbog dijalekatskih razlika u jeziku Toska i Goga. Njegovo naučno djelo *Enciklopedija historije i geografije (Kamusul-Alam*) u Šest svezaka objavljeno je u periodu 1889-1898. godine na oko 500 stranica. U ovom djelu daje opširan opis ličnosti i pokrajina na Balkanu. U leksikografskom radu najviše je dao na turskom jeziku. Na tom polju stvara i *Kamusu Turki* (1899-1900). Kritički se osvrnuo na stari turski jezik pun arabizama i perzizama, što nije moglo doprinijeti prosveti širih narodnih masa. Vlasti i ulema, žestoko su osudile ovo djelo, ali su intelektualni slojevi pozdravili ovaj kritički osvrt. *Kamus* će bit prihvaćen tek 1932. godine na kongresu filologa Turske. Uporedo sa ovim djelom Sami Frašeri radi i na

arapsko-turskom rječniku *Kamusul-arabijje.* Javno je izjavljivao da Osmanska carevina, ovakva kakva je, neminovno mora propasti. Vlasti mu nameću torturu kućnog pritvora i zabranjuju komunikaciju sa svijetom. Nisu ga htjeli osuditi i zatvoriti na duži period, jer bi time povećali njegov utjecaj na intelektualce i mladoturski pokret. Ipak, nakon jednog kraćeg zatvaranja, umro je u zatvoru 18. juna 1903. godine.[23]

Ali Ulcinjaku, poznatiji kao hafiz Ali Ulqinaku rođenje u Ulcinju 1853. godine. U arhivskoj građi susrećemo ga pod raznim imenima kao Ali Riza, Ali Gjoka i Ali Ulqinaku.[24] Otac mu se zvao Jakup Behluli iz velike porodične zadruge Usta Ali, koji se kao dječačić doselio u Ulcinj. Sa turskog je preveo spjev *Hoda rabbim*, štampano u Istanbulu 1880. godine. Sastavio je albanski bukvar *(Abetare shcjip*) i priredio dva rječnika: albansko-turski sa 5.500 riječi i tursko-albanski sa 18. 000 riječi. Širi osvrt na ove rječnike dao je Osman Muderizi.[25] Na albanski je prepjevao i mevlud sa turskog jezika. Prepjev je objavljen pod naslovom *Tergume-i mevlud Kala lisan-i arnavud* (Prijevod mevluda na albanskom jeziku). Mehmed Tahir Bursali u djelu *Osmanli muellifleri*, II, str. 222, spominje prijevod ovog mevluda, a autora naziva hafizom Ali Riza-efendijom. Rukopis mevluda nalazi se u biblioteci "Yildiz" u Istanbulu. Prepjev je bio veoma popularan kod Albanaca u sjevernoj Albaniji i Crnoj Gori. Ovaj mevlud izdao je novim alfabetom njegov sin hafiz Sait Ulcinjaku 1936. godine. Mevlud je pobudio interesiranje više istraživača na polju albanskog jezika i historije književnosti. Djela Ali Ulcinjakua smatraju se značajnim za izučavanje ulcinjskog dijalekta.[27]

[23] O Šemsudinu Šamiju Fraševiju pogledati više u sljedećim djelima'. Fehim Bajraktarević, *Najveći balkanski leksikograf,* Anali Filolološkog fakulteta, 7/1967, Beograd; Bosanska vila, bi". 17-18/1899, str. 244, Sarajevo; Behar, br. 7/1904, Sarajevo; Feti Mehdiu, *Prezentimi i Sami Frasherit ne gjuhen serbokroate,* Seminari Nderkometar per gjuhen, Letersine dhe kulturen Shqiptare, No. 5/1979, Prishtine; Feti Mehdiu, *Hercegovina krajem XIX veka prema podacima u Kamus al-A'lam,* Islamska misao, br. 134, Sarajevo, 1990, str. 36-37.

[24] Biografija Ali Ulcinjakua objavljena je u časopisu "Zani i Nalte" br. 11, 1937. godine na str. 355-357.

[25] Usp. Osman Myderrizi, *Fjalori shqip-turqisht i Hafiz Ali Ulqinakut,* u "Dokumente e mareiale", u "Studime Filologjike", br.3, Tirana, 1965, str. 155-188.
O tome više pogledati: *Historia e Shqiperise,* USHT, Instittiti i Historise dhe i Gjuhesise, II, Tirana, 1965, str. 179. i *Historia e letersise shqipe*$_x$ II, Tirana, 1959, str. 229.; Osman Myderrizi, *Letersia shqipe me alfabetin arab,* "Buletin per shkencat shoqerore", 1955, 2, str. 148-155.; Dr.Ruzhdi Tishaku, *Tjlgini ne gjurmet e shektijve*, Ulcinj, 1991, str. 35-36.; Nail Draga, *Shgiptaret te Mal te Zi,* 1994, str. 191 -198.; Lumo Skendo, *Dituria,* Bibliograria Shqiptare, 1926, str. 5-30.; Hasan Kaleši, *Mevludi tek shgiptaret,* "Zbornik Filozofskog fakulteta", Knjiga IV-2, Beograd, 1959, str. 350-358.; Dr. Jašar Redžepagić, *Zhvillimi i arsimit dhe i sistemit shkollor te kombesise shqiplare lie territorin e Jugosllavise se sotme deri ne vitin 1918,* Priština, 1970, str. 135, 144, 270.; Dr. Muhamet Pirraku, *Qemtinie pet jeten dhe vepren e Hafiz Ali Ulqinakut* (1853-1913), "Dituria islame", Priština, br. 30-31, 1991, str. 67-69.; Dr. Feti Mehdiu, *Mevludet dhe shgiptaret,* "Bashkimi paqesoi", Priština, br. 2-3. 1992, str. 8-9.;

Osim mevluda hafiza Alija Ulcinjakua, treba reći da je jedan prepjev uredio i *Tahir Popova* iz Vučitrna. Popovin je prijevod s većim izmjenama mevlud Sulejmana Čelebije. Popovin prijevod veoma je popularan, kako na Kosovu, tako i u Makedoniji. Mevlud je štampan u Istanbulu, ali nije poznata godina njegova prvog izdanja. Hasan Kalesi smatra da je to bilo u periodu 1900-1902. godine. Na prvoj strani stoji *Eseri Tahir* / Tahirovo djelo /. Prepjev mevluda Tahir Popova završava sljedećim pjevanjem:

E mestiti ket mevludin ni fakir, / Sastavio je ovaj mevlud jedan siromah
Per rahmet zotit kulli shej'In kadir, Za milost Boga, Koji je svemoćan,
Emni Muhammed Tahir ibni Halil, Imenom je Muhamed Tahir sin Halilov,
Bani avf hem epu xhennet ja Xhelil, Oprosti im i daj im Raj, O Uzvišeni,
Memleqeti tina dahili Kosov, Njegova je domovina zemlja Kosovo,
Vucitrin kasaba katundi Popov. Grad Vučitrn, selo Popovo. /

Prijevod sadri 440 stihova i 24 stiha refrena. Po predanju, na prijevodu ovog mevluda Popovi je pomagao Tahir Luka, njegov školski kolega, tokom obrazovanja u Istanbulu. Ovo djelo nema neke umjetničke vrijednosti, ali je zanimljivo sa filološke strane.

ZAKLJUČAK

Ovo je samo mali dio stvaralaca albanske alhamijado književnosti, o kojoj se kod nas veoma malo zna i skoro da ništa nije objavljivano. Zanimljivo bi bilo obraditi prostor Južne Srbije i zapadne Makedonije, gdje je evidentirano postojanje albanske alhamijado književnosti, kao i dio *teritorija Crne* Gore, koji naseljavaju Albanci. Osim toga, na prostoru Sarajeva u medžmuama bektašijskih derviša i šejhova vjerovatno bi se našlo alhamijado pjesništva na albanskom jeziku, koje je nastalo na tlu Bosne i Hercegovine.

Albanska alhamijado književnost osim kulturnog ima i veliki značaj za naučnoistraživački rad na polju dijalektoloških istraživanja, jer se radi o djelima na raznim dijalektima i poddijalektima npr.: Nezimi (beratski), Čami (južno-toskijski), Tahir Bošnjaku (đakovački), hafiz Ali Ulcinjaku (ulcinjski), šejh Malić (orahovački). Na kraju zaključujemo da neosporno postoji jedna čitava književnost pisana na albanskom jeziku arapskim alfabetom, da su

Nehat Krasnići, *Mevludet ne letersine shqiptare me alfabetin arab,* "Dituria Islame", br. 30-31, 1991, str. 23-28.

mnoga djela ove književnosti veoma bitna za opću književnost Albanaca, te da je utjecala i na nastanak patriotske poezije. Albanska alhamijado književnost oskudna je slavizmima, ali je značajna za izučavanje osmansko-albanskih i bošnjačko-albanskih kulturnih odnosa.

ABSTRACT

The texts on Albanian alhamijado poets on the Bosnian-speaking area are meager. The only text, known to us, is the work of Hasan Kalešija, from 1957 which doesn't encompass ali the alhamijado poets. This work, however, includes the analises of twenty alhamijado poets from Kosovo, fourteen from Albania and one from Monte Negro. But still, this doesn't exhaust ali the literary and scientific domain of this problem area. Collecting the Albanian alhamijado literature and translating it to Bosnian, new conditions are gained for researching of Bosniac-Albanian cultural relations, especially in 19th century.

LITERATURA

1. Ajeti, Idriz, *Kerkime Gjuhesore Rilindija,* Priština
2. Bajraktarević, Fehim (1967), «Najveći balkanski leksikograf», Anali Filolološkog fakulteta, br. 7, Beograd
3. *Behar* (1904), List za pouku i zabavu br. 7, Sarajevo
4. *Behar* (1907), List za pouku i zabavu, Sarajevo
5. *Bosanska vila* (1899), br. 17-18, Sarajevo
6. Kaleši, Hasan (1957), «Prilog poznavanju arbanske književnosti iz vremena preporoda» (Arbanaska književnost na arapskom alfabetu), Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Balkanološki institut, *Godišnjak* I/l, Sarajevo
7. Krasnici, Mark (1973), *Gjurmime*, Priština
8. Mehdiu, Feti (1990), «Hercegovina krajem XIX veka prema podacima u Kamus al-ATam», *Islamska misao*, br. 134, Sarajevo
9. Mehdiu, Feti (1979), *Prezentimi i Sami Frasherit ne gjuhen serbokroate, Seminari Nderkometar per gjuhen, Letersine dhe kulturen Shqiptare,* No 5, Prishtine
10. Muderisi, Omer (1959), *Tebul. shk. shoq*, Tirana
11. Nametak, Abdurahman (1981), *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Svjetlost, Sarajevo
12. Piraku, Muhamed, *Gjurmime te veprimtarise letrage shqipe me alfabet arab ne Kosove*, Dituria, nr. 1-2.

13. Pirraku, Mumamed (1979), *Te Gjurmime albanologjike*, seria e shken, filologjike, IX
14. Pirraku, Muhamed (1980), *Gjurmime albanologjike*, seria e shken, filologjike, X
15. Pirraku, Muhamed, *Kendoi edhe kur e kishte te ndaloar*
16. Redžepi, Baba (1970), *Misticizma Islame Bektashizma*
17. Shuteriqi, S. (1958), *Antologji e letersis shipe*, Tirane
18. Shuteriqi, S. (1975), *Historia e letersise shqipe,* Priština